EDUKACJA ELEMENTARNA W TEORII I PRAKTYCE Vol. 18, 2023, No. 4(71)
e-ISSN 2353-7787
DOI: 10.35765/eetp.2023.1871.06

Nadesłano: 30.04.2023 | Zaakceptowano: 20.06.2023

Magdalena Podlaska
orcid.org/0000-0003-0431-4552
e-mail: magdalena.podlaska@ug.edu.pl
Uniwersytet Gdański, Polska

Wszechobecna różnorodność. *Minä ja uusi vauva* (*Boken om att få syskon*) Marii Frensborg i Maiji Hurme, czyli skąd się biorą dzieci i czy wszystkie są takie same?

Diversity is Everywhere. *Minä ja uusi vauva* (*Boken om attfåsyskon*) by Maria Frensborg and Maija Hurme, or Where Do Babies Come from and are They All the Same?

KEYWORDS

diversity, multiculturalism, Finnish picture books, iconotext, Finnish children's literature, informative picture book

ABSTRACT

The aim of the article is to analyse which of the topics, listed by the Finnish Institute for Children's Literature (Lastenkirjainstituutti) as the most common topics in children's literature published in Finland in 2020, appear in the book Minä ja uusi vauva of Maria Frensborg and Maija Hurme, and how the authors deal with those topics. The book, that might also be seen as an informative (or partially informative) text, is dealing with a problem of belonging to different social groups, but it also shows the young readers, quite explicitly, the secrets of fertility and becoming parents. The article also discusses how multiculturalism and diversity are shown in the book as parts of everyday life. What is worth highlighting is that the authors focus on similarities rather than differences between the representatives of different social groups.

SŁOWA KLUCZE

różnorodność, wielokulturowość, fińska książka obrazkowa, ikonotekst, fińska literatura dziecięca, informacyjna książka obrazkowa

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł ma na celu przeanalizowanie, które z tematów wyodrębnionych przez raport Lastenkirjainstituutti (fińskiego Instytutu Książki dla Dzieci) jako najczęściej poruszane w 2020 r. w literaturze dziecięcej wydanej w Finlandii zostały ukazane w książce szwedzko-fińskiego duetu autorek Marii Frensborg (autorki tekstu) i Maiji Hurme (ilustartorki) *Minä ja uusi vauva* (czy też, w szwedzkim oryginale, *Boken om att få syskon)* oraz to, w jaki sposób zostały one przedstawione. Przedmiotem analizy w artykule są także sposoby przedstawienia przez autorki różnorodności zarówno w tekście, jak i w obrazie oraz próba odpowiedzi na pytanie, jakie są przyczyny coraz powszechniejszego przedstawiania różnorodności jako elementu codzienności przez fińskich autorów książek dla dzieci. Wśród głównych aspektów różnorodności w książce pojawiają się przede wszystkim różnorodność pod względem etnicznym, kulturowym, płciowym, a także przedstawione są rozmaite modele rodzin. Wszystkie te aspekty są jednak ukazane przede wszystkim przez pryzmat równości i podobieństw, nie zaś poprzez podkreślenie różnic pomiędzy członkami odmiennych grup społecznych.

Wprowadzenie

Choć w powszechnym rozumieniu *Minä ja uusi vauva* czy też (w oryginale) *Boken om att få syskon* zostałaby zapewne uznana za pozycję szwedzką, mając na uwadze specyfikę książek obrazkowych czy ikonotekstów, w których tekst i obraz są jednakowo istotne, utwór Marii Frensborg (będącej autorką tekstu) i Maiji Hurme (ilustratorki) można traktować jako publikację szwedzko-fińską. Mając do dyspozycji dane dotyczące bieżącej sytuacji na rynku wydawniczym w Finlandii, których co roku dostarcza nam fiński Instytut Książki dla Dzieci (Lastenkirjainstituutti), w niniejszym artykule postaram się przeanalizować, które z najpopularniejszych tematów literatury dziecięcej wydanej w Finlandii w 2020 roku porusza książka Frensborg i Hurme i w jaki sposób tematy te zostały przedstawione. Przede wszystkim zaś zwrócę uwagę na wszelkiego rodzaju różnorodność, która choć nie stanowi głównego tematu, zajmuje istotne miejsce zarówno w obrazie, jak i w tekście.

Choć zapewne pedagodzy mogliby w tej kwestii dodać wiele od siebie, swoją analizę przeprowadzę z literaturoznawczego punktu widzenia. Na samym początku chciałabym zdefiniować kilka kluczowych dla artykułu pojęć. Przedmiotem analizy jest książka obrazkowa, czyli zgodnie z definicją Kristin Hallberg, „książka dla dzieci z jednym lub większą liczbą obrazków na każdej rozkładówce" (Hallberg, 2017, s. 51). Posługuję się także pojęciem ikonotekstu, rozumianego jako właściwy tekst książki

obrazkowej i będącego interakcją pomiędzy słowem i obrazem (por. Hallberg, 2017, s. 52). W artykule jest mowa o tym, że publikacja Frensborg i Hurme ma po części charakter informacyjny. Jak słusznie zauważa Nikola von Merveldt, będący w powszechnym użyciu termin *nonfiction*, definiujący gatunek poprzez to, czym nie jest, wydaje się dosyć niefortunny. Informacyjna książka obrazkowa jest więc publikacją przedstawiającą fakty, w której ilustracje są równie ważne jak tekst, a więc nie tylko ilustrują informacje, lecz także porządkują je oraz interpretują. Co ważne, książki informacyjne mają także za zadanie dostarczać czytelnikom rozrywki oraz stanowić dla nich inspirację, przez co ich dominującą formą skierowaną do dzieci stały się właśnie książki obrazkowe (por. Merveldt, 2018).

Kirjakori

Dzięki działalności Lastenkirjainstituutti (dalej: LKI), czyli fińskiego Instytutu Książki dla Dzieci, każdego roku mamy możliwość zapoznania się z aktualnymi trendami na fińskim rynku wydawniczym. Publikowany przez LKI coroczny raport pozwala więc spojrzeć nam na wydaną w Finlandii w 2020 roku (a w Szwecji rok wcześniej) książkę z szerszej perspektywy i zwrócić uwagę na to, jak jej tematyka wpisuje się w panujące w ostatnich latach trendy.

Jednym z głównych tematów poruszanych w literaturze dziecięcej wydanej w Finlandii w 2020 roku była szeroko pojęta różnorodność. Warto wspomnieć, że już od kilku lat w fińskiej literaturze dziecięcej tematyka różnorodności (m.in. społecznej, kulturowej czy etnicznej) zajmuje istotne miejsce. Najłatwiejsza do zauważenia na pierwszy rzut oka różnorodność etniczna obecna jest przede wszystkim w warstwie obrazkowej i pojawia się zazwyczaj niejako mimochodem. Wiąże się to z pewnością z wielokulturowością fińskiego społeczeństwa, którego struktura niemalże od zawsze dość niejednorodna, w ostatnich latach, wskutek ruchów migracyjnych, tylko na tej niejednorodności zyskała. Jak zauważają w swoim artykule redaktorzy książki *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (Fińska księga gości, czyli jak się obchodzić z wielokulturowością)[1]: „Finlandia nigdy nie była jednokulturowa, choć w debacie publicznej często tak twierdzono”[2] (Huttunen i in., 2005, s. 16). Od lat bohaterowie książek dla dzieci nie reprezentują typowo fińskiego (w powszechnym rozumieniu) typu urody, są nawet pozycje (jak słynna *Tatun ja Patun Suomi* Aino Havukainen i Samiego Toivonena), w których ilustracje w nowych wydaniach zostały nieco zmienione, aby przedstawione na nich społeczeństwo fińskie stało się, zgodnie

[1] *Vieras* – to po fińsku „gość”, lecz także „obcy”.

[2] Tłum. autorki.

z aktualną sytuacją, bardziej urozmaicone. Wiąże się to z faktem, o którym również wspominają Huttunen, Löytty i Rastas, że wzrost liczby mniejszości etnicznych i kulturowych w społeczeństwie Finlandii wpłynął również na obraz ulicy, który znacznie różni się choćby od tego z lat osiemdziesiątych (Huttunen i in., 2005, s. 17). W obecnie powstających książkach obrazkowych widoczne na ilustracjach społeczeństwo jest bardzo zróżnicowane.

Raport LKI dotyczący 2020 roku odnotowuje różnorodność (rozumianą jako przynależność człowieka ze względu na swoje cechy oraz role do rozmaitych grup) występującą w książkach dla dzieci przede wszystkim w następujących formach: różnorodność płciowa, etniczna, fizyczna (w tym także ta związana z niepełnosprawnościami), jak również wyrażona poprzez obecność w społeczeństwie licznych modeli rodziny. Są to szczególnie ważne tematy, ponieważ umożliwiają młodym czytelnikom utożsamianie się z bohaterami skierowanych do nich lektur (por. Lastenkirjainstituutti, 2021). Wśród innych zagadnień, które w 2020 roku były najliczniej reprezentowane w wydanych w Finlandii książkach dla dzieci i młodzieży, znalazły się także: ochrona środowiska oraz związana z nią rola samego dziecka w procesie zmian klimatycznych czy śmierć jako element życia dzieci i młodzieży. W roku 2020 wśród istotnych tematów wyróżniały się też sprawczość dziecka i jego wpływ na otaczającą rzeczywistość oraz przedstawienie świata z kobiecego punktu widzenia (por. Lastenkirjainstituutti, 2021).

Minä ja uusi vauva to opowieść o dziecięcym oczekiwaniu na narodziny młodszego rodzeństwa. Choć oczekiwanie to przedstawione jest w sposób fabularny, jak już zostało wcześniej powiedziane, bez wątpienia można uznać, że książka ta ma charakter po części informacyjny. Opis oczekiwania Misy na narodziny młodszego rodzeństwa przeplatany jest faktami dotyczącymi rozmnażania, ciąży, porodu i rozwoju małego dziecka. Mali czytelnicy zapoznają się z tak istotnymi i poważnymi tematami, jak poczęcie, zapłodnienie pozaustrojowe, adopcja czy poród (siłami natury i przez cesarskie cięcie). To, co w nordyckich książkach dla dzieci już od lat niespecjalnie zaskakuje (por. Dymel-Trzebiatowska, 2017), dla polskiego czytelnika może wciąż stanowić pewne novum. Mimo że w XXI wieku dzięki rosnącemu zainteresowaniu literaturą nordycką (także tą skierowaną do dzieci) również w Polsce zaczęły pojawiać się odważniejsze utwory, pewne tematy nadal nie są szczególnie powszechne na naszym rynku wydawniczym. W dalszym ciągu nie jest też typowe przedstawianie tematów uznawanych za tabu na znajdujących się w książkach ilustracjach. Ilustracje w *Minä ja uusi vauva*, będącej mimo wyraźnych cech książki informacyjnej wciąż jednak fabularną opowieścią dla dzieci, ukazują w sposób otwarty wspólnie myjącą się pod prysznicem rodzinę, współżyjących rodziców Misy (na tle tej sceny ukazane jest w znacznym powiększeniu zapłodnienie komórki jajowej) czy też wiszące na ścianie gabinetu lekarskiego rozmaite pozycje porodowe. Obrazki te stanowią dopełnienie tekstu, w którym mowa jest jedynie o części z tych tematów. Z kolei w warstwie tekstowej wyjaśnione

jest, na czym polega zabieg in vitro, proces adopcyjny, jak również jak przebiegają i czym różnią się między sobą konkretne typy porodu. W swojej niepozornej formie jest to więc książka oferująca dziecku solidną dawkę wiedzy o świecie.

Ciekawym aspektem w *Minä ja uusi vauva* jest kwestia płci przedstawionych w niej postaci. W fińskiej wersji książki głównym bohaterem oczekującym na przyjście na świat młodszego rodzeństwa jest Misa. Imię to można nadać w Finlandii dziewczynce lub chłopcu, przy czym chłopców/mężczyzn o tym imieniu jest niemal trzy razy więcej niż dziewcząt/kobiet (por. Nimi lapselle, b.d.). Z uwagi na specyfikę fińskiej gramatyki, czytając książkę w tym języku, nie można jednoznacznie rozstrzygnąć, czy Misa jest chłopcem, czy dziewczynką, do czasu kiedy sam przedstawia się swojemu nowo narodzonemu rodzeństwu jako starszy brat. W języku fińskim nie ma bowiem rodzajów, a nawet zaimek trzeciej osoby jest jeden, wspólny dla osób wszystkich płci. Również w oryginalnej, szwedzkojęzycznej wersji książki główny bohater nosi imię, które może być zarówno żeńskie, jak i męskie – Mika. Nie tylko jednak główny bohater jest postacią, której płeć nie jest do końca jasna. Przez cały okres ciąży mamy Misy mowa jest o tym, że urodzi się *vauva*, czyli bobas, niemowlę. Nie jest powiedziane, że Misa będzie mieć siostrę lub brata. Kiedy dziecko pojawia się na świecie, również ilustracje nie pozwalają jednoznacznie rozstrzygnąć, czy jest chłopcem, czy dziewczynką. Wątpliwości nie rozwiewa także ilustracja dziecka, na której przedstawione zostało bez pieluchy – trudno powiedzieć, czy jego narządy płciowe przypominają bardziej męskie, czy żeńskie, najbliżej prawdy byłoby chyba stwierdzenie, że jest to „coś pomiędzy". Kiedy w pewnym momencie w fińskiej wersji książki pojawia się wreszcie imię malucha – Venni, kwestia płci nadal pozostaje nierozwiązana. Jest to bowiem po raz kolejny imię odpowiednie zarówno dla kobiety, jak i mężczyzny. Podobnie jest w szwedzkiej wersji językowej – dziecko otrzymuje imię Joni, noszone w Szwecji zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn.

Kwestia nieokreśloności płci dotyczy również innych bohaterów *Minä ja uusi vauva*. W książce pojawia się także Emma, przedszkolna koleżanka Misy. Kiedy jest mowa o jej rodzeństwie, ani razu nie pojawia się uściślenie, jaka jest płeć tych dzieci, przez cały czas określane są one po prostu mianem rodzeństwa (*sisarukset*). Nieujawnianie płci bohatera to praktyka coraz bardziej powszechna w fińskiej literaturze dziecięcej. Choć najnowszy raport LKI (dotyczący książek wydanych w 2022 roku) nie odnotowuje liczby publikacji, w których płeć bohaterów nie jest znana czytelnikowi, we wcześniejszych raportach informacje te się pojawiały, a obecność postaci, których płeć nie została w książce w żaden sposób wyodrębniona, nikogo już w Finlandii nie dziwi. Można uznać, że taki zabieg ma na celu zwrócenie uwagi na to, że w różnorodności (w tym przypadku płciowej, ale, o czym będzie mowa dalej, również różnorodności we właściwie każdym innym aspekcie) ważne jest nie to, co ludzi dzieli, lecz to, co ich łączy. To, że bohaterowie należą do różnych grup społecznych, nie jest w żaden

sposób uwypuklone, kwestia ta pojawia się jedynie mimochodem i niejednokrotnie zupełnie nie zwraca na siebie uwagi.

Różnorodność etniczna

Wzrost liczby książek, w których różnorodność ukazana została jako element codzienności odnotował między innymi raport LKI dotyczący 2021 roku. Mamy więc w nich do czynienia z postaciami pochodzącymi z różnych kręgów etnicznych i kulturowych, posługującymi się rozmaitymi językami, bohaterami należącymi do przeróżnych typów rodzin, jednak ich różnorodne zaplecze ukazane jest przeważnie bardzo subtelnie, często jedynie na ilustracjach.

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w utworze Frensborg i Hurme. Sam główny bohater jest dzieckiem ciemnoskórej mamy i białego ojca, o czym jednak w żadnym miejscu w tekście nie ma mowy. Dowiadujemy się tego jedynie z ilustracji. Jeszcze kilkanaście lat temu, kiedy w 2007 roku powstała pierwsza wersja *Tatun ja Patun Suomi* Aino Havukainen i Samiego Toivonena, obecność w książkach dla dzieci postaci o różnych kolorach skóry nie była tak powszechna jak dziś. Ta społeczna zmiana spowodowała, że kiedy w 2017 roku z okazji setnej rocznicy uzyskania przez Finlandię niepodległości na rynku pojawiła się uwspółcześniona wersja książki o Tatu i Patu, autorzy dokonali w niej pewnych zmian, do których należała między innymi edycja ilustracji, mająca na celu zwiększenie na obrazkach liczby osób o różnych kolorach skóry (por. Pesonen, 2017, s. 46).

Prócz Misy i jego rodzeństwa w *Minä ja uusi vauva* pojawia się także kuzynka Misy, Iida, która również czeka na młodsze rodzeństwo. Sytuacja jej różni się jednak o tyle, że Iida wie, że będzie miała siostrę, która na razie mieszka w jakimś odległym kraju. Ilustracje w książce wskazują na azjatyckie korzenie obydwu dziewczynek, próżno jednak szukać informacji na ten temat w tekście.

Różne rodzeństwa, różne modele rodziny

Różnorodność w książce Frensborg i Hurme przejawia się także w ukazaniu młodemu czytelnikowi rozmaitych modeli rodziny. Prócz dość klasycznej, czteroosobowej rodziny Misy, w której dwoje rodzeństwa ze stosunkowo niewielką różnicą wieku ma wspólnych rodziców, czytelnik poznaje również domowników sąsiadów, przedszkolaków z grupy Misy czy jego dalszych krewnych. Kiedy w przedszkolu dzieci siadają w kole i Misa oznajmia wszystkim, że będzie mieć rodzeństwo, pozostałe przedszkolaki opowiadają o własnej sytuacji rodzinnej. Wśród nich pojawiają się siostry bliźniaczki, Emma i jej trójka rodzeństwa, z którym ma wspólnego tatę, ale inne mamy,

przez co mieszkają razem jedynie co drugi tydzień, czy Samir, który ma młodszego brata. W książce jest też mowa o wspomnianej już wcześniej IIdzie, adoptowanej kuzynce Misy, oczekującej na swoją adopcyjną siostrę, po którą razem z mamą i babcią jadą niebawem za granicę. Pojawia się także sąsiadka Hilma, do której rodziny należą „jeden pies, jedna Hilma i dwie mamy" (Frensborg, Hurme, 2020, s. [29]). Jedna z mam jest aktualnie w ciąży. To właśnie przy okazji tej rodziny przedstawione zostaje, w nienachalny zresztą sposób, zapłodnienie pozaustrojowe.

Różni, a jednak tacy sami

Choć autorki przedstawiają młodym czytelnikom cały przekrój sytuacji rodzinnych, w książce nie podkreśla się jednak różnic pomiędzy nimi. Wręcz przeciwnie, uwagę czytelnika zwraca raczej fakt, że choć życiowe sytuacje i modele rodzin mogą znacznie od siebie odbiegać, w rzeczywistości łączy je bardzo wiele. Ta równość czy też wspólnota losów zostaje także podkreślona w kontekście samego przyjścia na świat. Misa dowiaduje się, że każdy człowiek przed narodzinami mieszkał w brzuchu swojej mamy. Podkreślony zostaje fakt, że ten sam los dotyczy osób w każdym wieku i o różnym statusie społecznym. W brzuchu swojej mamy przebywali bowiem nie tylko Misa i jego młodsze rodzeństwo, lecz także ich tata, dziadek, a nawet królowie i prezydenci. Później zaś, kiedy mama Misy zaczyna rodzić, chłopiec dowiaduje się, że również małe kociaki jego wujka przed przyjściem na świat były wszystkie razem w brzuchu swojej mamy.

Podsumowanie

Będąca jednocześnie fabularną opowieścią o oczekiwaniu na młodsze rodzeństwo oraz informacyjną książką o narodzinach nowego życia, *Minä ja uusi vauva* porusza tematykę różnorodności na wielu płaszczyznach, podkreślając jednak nie różnice pomiędzy przedstawicielami odmiennych grup społecznych, lecz ich wspólne cechy i losy. W książce pojawia się więc różnorodność ze względu na aspekty etniczne, kulturowe, płciowe czy społeczne, przede wszystkim jednak ukazane jest zgodne współżycie przedstawicieli wszystkich tych grup. Każda z przedstawionych postaci jest równoprawnym członkiem lokalnej społeczności. Rówieśnicy, z którymi Misa spotyka się na co dzień, pochodzą z całkowicie różnych rodzin, są przedstawicielami rozmaitych kultur czy grup etnicznych, wszystkie jednak zostały przedstawione przede wszystkim jako dzieci, które wiele łączy.

Ze względu na informacyjne aspekty książki, która obok głównej fabuły zapoznaje najmłodszych czytelników z tajnikami powstawania nowego życia ludzkiego (a także zwierzęcego), rozmnażania oraz związanych z nim trudności, można stwierdzić, że lektura ma także charakter dydaktyczny. Wszelkie istotne w książce tematy przedstawione zostały we właściwy dla książki obrazkowej sposób – ilustracje nie powielają treści zawartych w tekście, lecz uzupełniają je, a więc część informacji jest przekazana wyłącznie poprzez obraz.

Biorąc pod uwagę tematykę dominującą w książkach dla dzieci, które ukazały się w Finlandii w 2020 roku, można więc stwierdzić, że *Minä ja uusi vauva* stanowi dość typowy przykład wydawanej w tym roku literatury.

Bibliografia

Dymel-Trzebiatowska, H. (2017). Książka obrazkowa w Skandynawii dawniej i dziś: od drzeworytów po medium dla wszystkich. W: M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska i J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie* (s. 191–234). Instytut Kultury Popularnej.

Frensborg, M. i Hurme, M. (2019). *Boken om att få syskon.* Bonnier Carlsen.

Frensborg, M. i Hurme, M. (2020). *Minä ja uusi vauva.* Lasten Keskus.

Hallberg, K. (2017). Literaturoznawstwo a badania nad książką obrazkową. W: M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska i J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*. (s. 49–56). Instytut Kultury Popularnej.

Huttunen, L., Löytty, O. i Rastas, A. (2005). Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. W: A. Rastas, L. Huttunen i O. Löytty (red.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (s. 16–40). Vastapaino.

Lastenkirjainstituutti ([2021], 30 marca). *Kirjakori 2020.* Lastenkirjainstituutti. https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori-2020

Lastenkirjainstituutti (2022, 4 kwietnia). *Kirjakori 2021*. Lastenkirjainstituutti. https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori-2021

Lastenkirjainstituutti (2023, 3 kwietnia). *Kirjakori 2022*. Lastenkirjainstituutti. https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori2022

Merveldt von, N. (2018). Informational picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 231–245). Routledge.

Nimi lapselle (b.d.). *Misa*. Nimi lapselle. https://nimilapselle.fi/nimi/2984

Pesonen, J. (2017). Monikulttuurisuudesta Tatun ja Patun Suomessa: Kansallista tarinaa rakentamassa vai uudenlaista suomalaisuutta tuottamassa? *Avain*, *3*(17), 38–55. https://doi.org/10.30665/av.66380